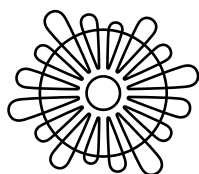

ARCHAEOLOGIA adriatica

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

SVEUČILIŠTE U ZADRU / UNIVERSITAS STUDIORUM JADERTINA / UNIVERSITY OF ZADAR
ODJEL ZA ARHEOLOGIJU / DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

UDK 902/904

ARCHAEOL. ADRIAT.

ISSN 1846-4807

ARCHAEOLOGIA adriatica

IZDAVAČ / *Publisher*
Sveučilište u Zadru / *University of Zadar*
Mihovila Pavlinovića 1, 23000 Zadar, Hrvatska

POVJERENSTVO ZA IZDAVAČKU DJELATNOST / *Publishing Committee*
Josip Faričić (predsjednik / *Chair*)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / *Editor in Chief*
Ante Uglešić

TAJNICA / *Secretary*
Josipa Baraka Perica

UREDNIŠTVO / *Editorial Board*
Brunislav Marijanović (professor emeritus Sveučilišta u Zadru), Igor Borzić (Sveučilište u Zadru),
Martina Čelhar (Sveučilište u Zadru), Tomislav Fabijanić (Sveučilište u Zadru),
Mirja Jarak (Sveučilište u Zagrebu), Marko Dizdar (Institut za arheologiju, Zagreb),
Biba Teržan (Univerza v Ljubljani), Gian Pietro Brogiolo (Università degli Studi di Padova)

ADRESA UREDNIŠTVA / *Address of the Editorial Board*
Archaeologia Adriatica
Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
23000 Zadar, Hrvatska / Croatia
Tel. +385(0)23 200 522
E-mail: archaeologia.adriatica@unizd.hr

ARCHAEOLOGICA ADRIATICA REFERIRA SE U / *Archaeologia Adriatica is abstracted and indexed in*
- Ulrich's international periodicals directory
- DYABOLA. Sachkatalog der Bibliothek – Römisch-
Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts

DOSTUPNO NA / *Available at*
Hrčak. Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske (hrcak.srce.hr)
Morepress (morepress.unizd.hr)

ČASOPIS IZLAZI JEDNOM GODIŠNJE / *Published annually*
ISSN 1846-4807 (Tisak)
ISSN 1848-9281 (Online)
DOI 10.15291/archo

NASLOVNICA / *Cover Page*
Foto / *Photo*: S. Govorčin

SADRŽAJ / CONTENTS

MARTINA ČELHAR O životu i djelu profesorice Sineve Kukoč <i>On the Life and Work of Professor Sineva Kukoč</i>	11
MARTINA ČELHAR Bibliografija prof. dr. sc. Sineve Kukoč <i>Bibliography of Professor Sineva Kukoč</i>	21
BRUNISLAV MARIJANOVIĆ Novi nalaz žrtvenika na neolitičkom naselju u Smilčiću (Izvorni znanstveni članak) <i>New Find of an Altar from the Neolithic Settlement of Smilčić (Original scientific paper)</i>	31
KRISTINA HORVAT OŠTRIĆ Prilog poznavanju duhovne kulture neolitičkih zajednica istočnog Jadrana (Izvorni znanstveni članak) <i>A Contribution to Understanding Spiritual Culture of the Neolithic Communities of the Eastern Adriatic (Original scientific paper)</i>	47
STAŠO FORENBAHER Početak sezonskog stočarstva u Dalmaciji (Izvorni znanstveni članak) <i>The Beginning of Seasonal Pastoralism in Dalmatia (Original scientific paper)</i>	73
GIULIA RECCHIA, ALBERTO CAZZELLA The Guardian Ancestors. Burials at Bronze Age fortified Sites in the Adriatic Area: Coppa Nevigata and the Istrian Hillforts (Original scientific paper) <i>Predci-čuvari. Ukopi na brončanodobnim utvrđenim lokalitetima na Jadraniu: Coppa Nevigata i istarske gradine (Izvorni znanstveni članak)</i>	87
MAJA GRGURIĆ SRZENTIĆ Stočarstvo i ritual na gradini Vrčevo u brončano i željezno doba (Izvorni znanstveni članak) <i>Animal Husbandry and Ritual at Vrčevo Hillfort in the Bronze and Iron Ages (Original scientific paper)</i>	113
PIO DOMINES PETER, MATE PARICA Podvodno nalazište Sveti Juraj – Lisac i proizvodnja soli krajem brončanog doba (Izvorni znanstveni članak) <i>Sveti Juraj – Lisac Underwater Site and Salt Production at the end of the Bronze Age (Original scientific paper)</i>	133

BIBA TERŽAN

- Liburni and the Caput Adriae Region in the Early First Millenium BC –
Discussing the Liburnian two-part bow Fibulae (Original scientific paper)
Liburni i regija Caput Adriae početkom prvog tisućljeća pr. Kr. –
Razmatranje liburnskih dvodijelnih lučnih fibula (Izvorni znanstveni članak) 177

ANDREJ PRELOŽNIK

- Japodski i liburnski antropomorfni privjesci (Izvorni znanstveni članak)
Iapodian and Liburnian Antropomorphic Pendants (Original scientific paper) 201

IVAN DRNIĆ, ANA ĐUKIĆ, SLAĐANA LATINVIĆ

- Pojasna kopča s figuralnim prikazom iz Prozora (Izvorni znanstveni članak)
Belt Buckle with Figural Scene from Prozor (Original scientific paper) 241

TISA N. LOEWEN, KENNETH C. NYSTROM, MARTINA ČELHAR

- Bioarchaeological Analysis of Skeletal Remains from
Nadin Necropolis (Original scientific paper)
Bioarheološka analiza osteološkog materijala
s nekropole u Nadinu (Izvorni znanstveni članak) 259

MARTINA ČELHAR, MARINA UGARKOVIĆ

- Pojasne kopče tipa Nadin (Izvorni znanstveni članak)
Belt Buckles of the Nadin Type (Original scientific paper) 293

IGOR BORZIĆ, DINKO RADIĆ

- Rezultati rekognosciranja gradinskog naselja Brdo-Stine
kod Žrnova na otoku Korčuli (Prethodno priopćenje)
The Hillfort Settlement Brdo-Stine near Žrnovo on the Island
of Korčula – Results of a Field Survey (Preliminary communication) 341

JURE ŠUĆUR, ZRINKA SERVENTI

- Istraživanja tumula u Dobropoljcima 1960. godine
u svjetlu novijih spoznaja (Izvorni znanstveni članak)
Tumuli research in Dobropoljci in 1960 in the Light
of Recent Discoveries (Original scientific paper) 371

TONI BRAJKOVIĆ

- Rimskodobna ogledala s Velike Mrdakovice (Izvorni znanstveni članak)
Roman-Era Mirrors from Velika Mrdakovica (Original scientific paper) 423

ALKA STARAC

- Kameje iz Arheološkog muzeja Istre (Stručni članak)
Cameos from the Archaeological Museum of Istria (Professional paper) 449

IVANA JADRIĆ-KUČAN, IVANA BANOVAČ O kultu i poštivanju rimskih carica i princeza na tlu provincije Dalmacije (Pregledni članak) <i>On the Cult and Veneration of the Roman Empresses and Princesses in the Province of Dalmatia (Review paper)</i>	465
LUCIANO BOSIO, GUIDO ROSADA La fonte nella fonte L'Italia fisica nella descrizione <i>Tabula Peutingeriana</i> 4. L'idrografia 4.3. I Fiumi a settentrione del Padus. Dal Cleusis al Tiliabinte (Sintesi) Izvor u izvoru <i>Fizička geografija Italije u opisu Tabulae Peutingerianae</i> 4. <i>Hidrografija</i> 4.3. <i>Rijeke sjeverno od Padusa. Od Cleusisa do Tiliabinte (Pregledni članak)</i>	503
JOSIPA BARAKA PERICA, ANTE UGLEŠIĆ Ulomak pogrebne mense s lokaliteta Galovac – Crkvina (Izvorni znanstveni članak) <i>Fragment of a Funerary Mensa from the Site of Galovac – Crkvina (Original scientific paper)</i>	521
TONČI BURIĆ Stomorija – Miri (Kaštel Novi), primjer prostornih relacija unutar naselja u kasnoj antici i srednjem vijeku (Izvorni znanstveni članak) <i>Stomorija – Miri (Kaštel Novi), an Example of Spatial Relations within Settlements in Late Antiquity and the Middle Ages (Original scientific paper)</i>	541
MATO ILKIĆ, DEJAN FILIPČIĆ Numizmatička svjedočanstva mongolske najezde na šire područje Splita iz ožujka 1242. godine (Izvorni znanstveni članak) <i>The Numismatic Evidence of the Mongol Invasion in the wider Split Region in March, 1242 (Original scientific paper)</i>	559
KARLA GUSAR, DARIO VUJEVIĆ Vjerske medaljice iz sv. Dominika u Zadru (Izvorni znanstveni članak) <i>Devotional Medals from St Dominic in Zadar (Original scientific paper)</i>	571
NEDA KULENOVIĆ, VEDRANA GLAVAŠ, IGOR KULENOVIĆ Zračna arheologija kao metoda identifikacije formacije krškog kulturnog krajolika (Izvorni znanstveni članak) <i>Aerial Archaeology as a Method of Identifying the formation of Cultural Landscape in the Karst Area (Original scientific paper)</i>	611
<i>Upute suradnicima / Manuscript Guidelines</i>	645

KAMEJE IZ ARHEOLOŠKOG MUZEJA ISTRE

CAMEOS FROM THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF ISTRIA

ALKA STARAC

Arheološki muzej Istre
Archaeological Museum of Istria
Carrarina 3
HR-52100 Pula
alkastarac46@gmail.com

UDK: 904: 736.2>(497.5Istra)“652“

DOI: 10.15291/archo.3594

STRUČNI ČLANAK / PROFESSIONAL PAPER

Primljeno / Received: 2020-04-28

KLJUČNE RIJEČI:

*Istra, kalcedon, kameja,
Minerva, Neron, šljem,
ženski portret*

Predmet su rada četiri kameje iz Arheološkog muzeja Istre. Jedna prikazuje portret cara Nerona, dvije prikazuju glave žena s grčkom frizurom, a jedna prikazuje glavu Minerve sa šljemom. Prema izboru i oblikovanju motiva, na temelju usporedbe s objavljenim kamejama iz drugih zbirki, moguće je pretpostaviti okvirno vrijeme nastanka kameja i analizirati poruku koju nose. Kameju s Neronovim portretom moguće je povezati s radioničkim središtem u Rimu, dok za ostale nije moguće utvrditi radioničko porijeklo.

KEY WORDS:

*Istria, chalcedony, cameo,
Minerva, Nero, helmet,
female portrait*

The paper deals with four cameos from the Archaeological Museum of Istria. One of them portrays the Emperor Nero, two bear portrayals of female heads with Greek hairstyle, and the fourth one depicts helmeted Minerva's head. On the basis of motif selection, rendering, and comparisons with published cameos from other collections, we can assume their broad dating and analyze their messages. Cameo with Nero's portrait can be associated with the workshop center in Rome. It is not possible to establish the workshop center where other cameos were produced.

UVOD

U Antičkoj zbirci Arheološkog muzeja Istre nalaze se ukupno četiri kameje, prikupljene pod nepoznatim okolnostima prije završetka Drugog svjetskog rata i neposrednog poslijeratnog vremena (prije 1949.). Potječu iz zbirke stvorenih tijekom 19. stoljeća u Istri ili iz arheoloških istraživanja koja su se u Istri provodila u prvoj polovici 20. stoljeća. Desetljećima su bile izložene u stalnom postavu muzeja.

Kameja je ovalno izrezan i poliran poludragi kamen s reljefno ispupčenim figuralnim motivom koji se bojom razlikuje od pozadine. Razlika u boji postizala se odabirom višeslojnog poludrskog kamena, obično oniksa ili kalcedona, tako da je skidanjem gornjeg svjetlijeg sloja ostajala tamna pozadina. Kameja se smatrala predmetom većeg prestiža i službenog karaktera nego gema, ovalno oblikovan poludragi kamen s urezanim, udubljenim figuralnim motivom koji se obično umetao u prsten i služio kao pečatnjak. Višebojne kameje stvorene su u Aleksandriji, središtu helenističkog ptolemejskog Egipta i znatno su kasnijeg nastanka od gema.¹ Istri najbliži važni radionički centar izrade gema od poludrskog kamena i stakla nalazio se u Akvileji i bio je aktivan u razdoblju 2. stoljeća pr. Kr. – 3. stoljeća po. Kr.² Akvilejskoj proizvodnji pripisuje se znatan broj gema iz susjedne Slovenije, dok se za pojedine gema od stakla pronađene u Sloveniji pretpostavlja da su izrađene prema nacrtima iz akvilejskih radionica.³ Skupocjene velike kameje za julijevsko-klaudijevske dinastije uglavnom su se izrađivale u helenističkoj tradiciji s glavnim ciljevima carske propagande, gradnje kulta carskog božanstva i proslave carevih uspjeha. U tom razdoblju naručivale su se, čuvale i

¹ J. SPIER, 1989, 21–22; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 59; G. TASSINARI, 2008, 263–266; G. SENA CHIESA, 2012, 255–256.

² G. SENA CHIESA, 1966, 3, 24–32; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 144; G. TASSINARI, 2008, 261–263.

³ A. NESTORVIĆ, 2005, 18, kat. 10, 30, 39, 41, 43–44, 49, 60–61, 67.

INTRODUCTION

Four cameos that are kept in the Collection of Classical Antiquities of the Archaeological Museum of Istria were collected under unknown circumstances in the years before the end of the Second World War and immediate post-war years (before 1949). They originate from collections created in the 19th century in Istria or from the archaeological excavations that were conducted in Istria in the first half of the 20th century. They were in the museum's permanent display for decades.

Cameo is an oval cut and polished semiprecious stone with an embossed figural motif in relief in different colour than the background. The difference in colour was achieved by choosing multilayered semiprecious stone, usually onyx or chalcedony. Upper lighter layer was removed leaving darker background. Cameo was considered to be more prestigious than a gem, oval semiprecious stone with engraved figural motif that was usually mounted in a ring and served as a signet ring. Polychrome cameos were created in Alexandria, center of the Hellenistic and Ptolemaic Egypt, and they are much later than gems.¹ For Istria, Aquileia was the closest workshop center for production of gems made of semiprecious stones and glass, active in the period from the 2nd c. BC to the 3rd c. AD.² A number of gems from nearby Slovenia is ascribed to the Aquileian production while certain glass gems found in Slovenia are assumed to be made after models from the Aquileian workshops.³ Precious big cameos in the Julio-Claudian dynasty were mostly made in the Hellenistic tradition with main aims of imperial propaganda, creating the cult of imperial deity and celebrating emperor's successes. In that period they were or-

¹ J. SPIER, 1989, 21–22; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 59; G. TASSINARI, 2008, 263–266; G. SENA CHIESA, 2012, 255–256.

² G. SENA CHIESA, 1966, 3, 24–32; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 144; G. TASSINARI, 2008, 261–263.

³ A. NESTORVIĆ, 2005, 18, cat. 10, 30, 39, 41, 43–44, 49, 60–61, 67.

pokazivale isključivo u elitnom uskom krugu carske obitelji i moćnih senatorskih dinastija povezanih rodbinskim vezama s carevom obitelji i međusobno. Za razliku od gema koje su kao sastavni dio prstena često prilagane u grobove za ranog Carstva, kameje se tek iznimno rijetko javljaju u grobovima prije srednjecarskog razdoblja. Pretežno se pronalaze u urbanim sredinama ili u rezidencijalnim vilama izvan grada. To znači da se nisu smatrale prije svega osobnim predmetom, rijetko su se umetale u prsten i zbog toga su rijetko stavljane u grob.⁴

ČETIRI KAMEJE IZ ISTRE

Sve četiri kameje nepoznatog mjesta i okolnosti nalaza iz Antičke zbirke Arheološkog muzeja Istre prikazuju bistu u profilu i rezane su od kalcedona u dvama slojevima tako da se bijeli figuralni lik izdiže nad tamnom pozadinom. Niti jedna nije sačuvana u metalnom okviru niti u sklopu dijademe, prstena ili drugog nakita.

Tri kameje prikazuju ženske glave, dvije ženske portrete, a jedna glavu boginje, i nisu sredstvo carske propagande za razliku od kameje s Neronovim portretom. Dimenzijama odgovaraju u potpunosti gemama za prstenje, pa se može pretpostaviti da su bile uglavljene u metalnom, vjerojatno zlatnom okviru prstena, dijademe ili u drugom ženskom nakitnom obliku kao medaljoni i privjesci na ogrlicama i naušnicama. Kameje od dvobojnog kalcedona kat. br. 1 (Sl. 1) i kat. br. 2 (Sl. 2) prikazuju ženske likove s grčkim frizurama kakve su grčki gliptičari izrađivali za ženski nakit u helenističkom razdoblju. Helenističke gema i kameje sa ženskim glavama predstavljale su portrete vladarica ili glave boginja, a njihova izrada procvala je u ptolemejskom Egiptu.⁵ Realizirane, čuvane i prikazane u elitnom krugu carske obitelji i moćnih senatorskih dinastija povezanih rodbinskim vezama s carevom obitelji i međusobno. Za razliku od gema koje su kao sastavni dio prstena često prilagane u grobove za ranog Carstva, kameje se tek iznimno rijetko javljaju u grobovima prije srednjecarskog razdoblja. Pretežno se pronalaze u urbanim sredinama ili u rezidencijalnim vilama izvan grada. To znači da se nisu smatrale prije svega osobnim predmetom, rijetko su se umetale u prsten i zbog toga su rijetko stavljane u grob.⁴

dered, kept and shown only in the elite circle of the imperial family and mighty senatorial dynasties associated through kin relationships mutually and with the imperial family. As opposed to gems that are often found as grave goods in the Early Imperial Period, cameos appear only exceptionally in graves before the Middle Imperial Period. They are mostly found in urban contexts or residential villas in the countryside meaning that they were not seen primarily as personal belongings. They were rarely mounted in rings and consequently they are rarely found in graves.⁴

FOUR CAMEOS FROM ISTRIA

All four cameos from unknown findspots and with equally obscure circumstances of discovery from the Collection of Classical Antiquities of the Archaeological Museum of Istria depict a bust in profile and they were cut in chalcedony in two layers so that white figure is raised above dark background. None of them was preserved in a metal frame or within a diadem, ring or some other kind of jewelry.

Three cameos depict female heads, two of them depict female portraits and one depicts a head of a deity. They can not be characterized as political imperial propaganda, unlike the cameo with Nero's portrait. In dimensions they fully correspond to gems for rings, so we can assume they were mounted in metal, probably golden frame of a ring, diadem or some other form of women's jewelry such as medallions or pendants on necklaces or earrings. Cameos of bichrome chalcedony cat. no. 1 (Fig. 1) and cat. no. 2 (Fig. 2) represent female figures with Greek hairstyles of the kind that Greek glyptic masters made for women's jewelry in the Hellenistic period. Hellenistic gems and cameos with female heads represented portraits of empresses or goddesses, and their production

⁴ H. GUIRAUD, 2008, 31; G. SENA CHIESA, 2009, 83.

⁵ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XXXI, 29, II, 154, br. 29, portret egipatske kraljice, vjerojatno Arsinoe III; I, T. XXXI, 35, 39, II, 154, br. 35 i 156, br. 39, portreti nepoznatih

⁴ H. GUIRAUD, 2008, 31; G. SENA CHIESA, 2009, 83.

stički prikazi ženskih bista s grčkim frizurama zadržali su se nakon početka Rimskog Carstva u Augustovu razdoblju, a prikazivali su uglavnom boginje.⁶ Izrađivali su se također privatni portreti žena kao i muškaraca s prepoznatljivim trenutačno modernim rimskim frizurama na kamejama u kasnorepublikanskom razdoblju te za julijevsko-klaudijevske i flavijejske dinastije.⁷ Plasticitet reljefa i minuciozna realistička izrada očiju, svakog pojedinog pramena kose koji su u helenističkom stilu složeni paralelno te detalji dijademe odnosno mrežice za kosu poklapaju se sa stilom helenističke epohe. Kameja kat. br. 1 pokazuje profil i frizuru nalik vladarici prikazanoj na takozvanoj kameji Gonzaga.⁸ Kameja kat. br. 2 oblikom očiju i pramenova kose bliska je dvostranoj kameji s pretpostavljenim bistama Aleksandra Velikog i Olimpije, koja se pripisuje rimskom ranocaraskom razdoblju.⁹ Novi val izrade gema s glavama Grkinja uslijedio je u 18. i 19. stoljeću.¹⁰ S obzirom na sličnost sa ženskim glavama na helenističkim kamejama ptolemejskog kruga i rimskim kamejama s početka Carstva koje su ih imitirale, pretpostavljam da se oba primjerka iz pulske zbirke mogu pripisati grčkim umjetnicima kasnohelenističkog ili Augustova odnosno julijevsko-klaudijevskog razdoblja.

U julijevsko-klaudijevskom razdoblju među ženskim portretima na kamejama dominiraju likovi pripadnica carske obitelji, prema političko-propagandnom nasljeđu iz helenističkog Egipta. Sredinom 2. stoljeća kameje sa ženskim glavama pojavljuju se u novom, proširenom društvenom okružju, izgubivši

saw its heyday in Ptolemaic Egypt.⁵ Realistic depictions of female busts with Greek hairstyles were still in use after the beginning of the Roman Empire in the Augustan period, mostly depicting goddesses.⁶ Private portraits of women and men were also carved on cameos, featuring recognizable Roman hairstyles in vogue at the time, in the late Republican period and during the Julio-Claudian and Flavian dynasty.⁷ Style of the Hellenistic period is reflected in plasticity of the relief and meticulous rendering of the eyes and details of the diadem and hair net, as well as locks of hair that were arranged parallelly in the Hellenistic manner. Cameo cat. no. 1 shows a profile and a hair-dress similar to the so-called Gonzaga cameo.⁸ Eye-shape and locks on cameo cat. no. 2 are similar to double-sided cameo with supposed busts of Alexander the Great and Olympias attributed to the early Imperial period.⁹ New wave of producing gems with Greek female heads happened in the 18th and 19th centuries.¹⁰ Considering the similarity with female heads on Hellenistic cameos of the Ptolomeian circle and Roman cameos from the beginning of the Empire that imitated the former, I assume that both examples from the collection in Pula can be attributed to Greek artists of the late Hellenistic or Augustan period, i. e. the Julio-Claudian period.

In the Julio-Claudian period members of the imperial family were dominant among the fe-

žena; I, T. XXXII, 30-38, II, 159-160, br. 30 portret nepoznate žene iz Ptolemejske dinastije, br. 31 portret egipatske kraljice kao Izide, br. 36 portret Arsinoe II, br. 37 portret egipatske kraljice, vjerojatno Berenike II; III, 149-151, 160, grčke gema helenističkog razdoblja; J. SPIER, 1989, 22-23, 30; D. PLANTZOS, 1996, 121; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 59-76.

⁶ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XXXVIII, 27, 29; III, 345; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 109-112.

⁷ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 144, sl. 600-602.

⁸ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 62-65, sl. 221, St. Petersburg.

⁹ D. PLANTZOS, 1996, 127, T. 25c, Paris.

¹⁰ G. LIPPOLD, 1922, 187, T. CLV-CLVI.

⁵ A. FURTWÄNGLER, 1900: I, T. XXXI, 29, II, 154, no. 29, portrait of an Egyptian queen, probably Arsinoe III; I, T. XXXI, 35, 39, II, 154, nos. 35 and 156, no. 39, portraits of unknown women; I, T. XXXII, 30-38, II, 159-160, no. 30, portrait of an unknown woman from the Ptolemaic dynasty, no. 31 portrait of an Egyptian queen as Isis, no. 36 portrait of Arsinoe II, no. 37 portrait of an Egyptian queen, probably Berenice II; III, 149-151, 160, Greek gems dating to the Hellenistic period; J. SPIER, 1989, 22-23, 30; D. PLANTZOS, 1996, 121; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 59-76.

⁶ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XXXVIII, 27, 29; III, 345; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 109-112.

⁷ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 144, Fig. 600-602.

⁸ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 62-65, Fig. 221, St. Petersburg.

⁹ D. PLANTZOS, 1996, 127, T. 25c, Paris.

¹⁰ G. LIPPOLD, 1922, 187, T. CLV-CLVI.

na ekskluzivnosti. Nosile su se u širokim slojevima imućnijih građanki koje nisu morale imati nikakve veze s carskim dvorom. Kvaliteta izrade obično je znatno slabija od rancarskih gema s carskim portretima, a materijal je ograničen samo na dvobojni kalcedon. Kameje za nakit s privatnim portretima ušle su u modu za dinastije Antonina sredinom 2. stoljeća i zadržale se tijekom čitavog 3. stoljeća.¹¹ Osobito su raširene na području obiju Mezija i Panonije, a znatno manje u Porajnju, te se s obzirom na koncentraciju nalaza pretpostavlja da se središte proizvodnje nalazilo na području Panonije i Gornje Mezije (*Moesia Superior*), u pratnji dvora aktualnih vojničkih careva.¹²

Kameja kat. br. 3. (Sl. 3) nosi prepoznatljivi portret cara Nerona (54. – 68.) ovjenčanog lovorovim vijencem. Detalji i kvaliteta izrade otkrivaju vrhunsku razinu zanata odnjegovanu u Rimu. Portretne glave i poprsja općenito su karakteristične za kameje, a ne za geme. Pretežno se nisu nalazile na prstenu i nisu imale ulogu pečatnjaka. Carski portreti u profilu, odgovarajući prikazima na novcu, javljaju se na kamejama na samom početku Carstva s Augustom i upravo je doba Augusta i Tiberija vrijeme njihove najveće ekspanzije.¹³ Uvijek su povezani izravno s carskom

male portraits on cameos, in accordance with political and propaganda legacy of Hellenistic Egypt. In the mid-2nd century cameos with female heads appear in new, wider social milieu, losing exclusivity. They were worn by wealthy ladies who needed not be related to the imperial court. The quality of craftsmanship is usually much poorer than on the early imperial gems with imperial portraits, and material is limited to bichrome chalcedony only. Cameos for jewelry with private portraits became fashionable during the Antonine dynasty in the mid-2nd century lasting throughout the 3rd century.¹¹ They were especially widespread in the area of both Moesiae and Pannoniae, and much less in the Rhineland. Considering the concentration of finds, the center of production is assumed to be in the region of Pannonia and Upper Moesia, accompanying the court of the “barracks emperors.”¹²

Cameo under cat. no. 3 (Fig. 3) bears a recognizable portrait of the Emperor Nero (54-68) with a laurel wreath. Details and rendering reveal exceptional craftsmanship nurtured in Rome. Portrait heads and busts are characteristic of cameos, not gems. They were usually not found on rings and they were not used as signet rings. Imperial portraits in profile, corresponding to depictions on coins, appear on cameos at the very beginning of the Empire with Augustus and exactly the Augustan and Tiberian eras are the time of their greatest ex-

¹¹ G. SENA CHIESA, 2009, 95, sl. 21, Aquileia. Otisak jedne danas izgubljene geme s glavom Rimljanke koja ima frizuru popularnu u razdoblju od 150. do 170., identičnu ženi s akvilejske kameje, a čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu: B. NARDELLI, 2007, 83, bilj. 11; T. GESZTELYI, 2009, 163, sl. 10, Intercisa, doba Severa.

¹² I. POPOVIĆ, 1992, 25, kat. 24, prsten s kamejom vjerojatno pronađen u Italiji, druga četvrtina 3. st. i kat. 27 i 28, *Viminacium*, prva četvrtina 3. st.; I. POPOVIĆ, 1996, 40-47, 57, 96-98, kat. 135-137, 139-140, 143-144, medaljoni i privjesci, 2. - 3. st.; T. GESZTELYI, 2000, 17; T. GESZTELYI, 2009, 163; B. MILOVANOVIĆ, 2007, 22, pretpostavljeno radioničko središte *Viminacium*, 99, kat. 464, T. XVI, 197, naušnica, 3. - 4. st. i 99, kat. 465, T. XVI, 200, naušnica, 3. st.

¹³ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 146; G. SENA CHIESA, 2012, 256, 269; G. DI GIACOMO, 2016, 123, 163-165, glavno područje izrade i prodaje gema i kameja u kasnorepublikanskom i julijevsko-klaudijevskom Rimu nalazilo se na području *Forum Romanum*, uz *Via Sacra* na mjestu poslije izgrađenog hrama Venere i Rome. Seriji kameja s portretima pripadnika carske obitelji pripada staklena ka-

¹¹ G. SENA CHIESA, 2009, 95, Fig. 21, Aquileia. The Archaeological Museum in Split houses an imprint of a lost gem featuring a Roman lady's head wearing a hairstyle popular in the period from AD 150 to 170, identical to the lady from the Aquileia cameo: B. NARDELLI, 2007, 83, note 11; T. GESZTELYI, 2009, 163, Fig. 10, Intercisa, Severan age.

¹² I. POPOVIĆ, 1992, 25, kat. 24, ring with cameo, probably found in Italy, second quarter of the 3rd c.; kat. 27 and 28, *Viminacium*, first quarter of the 3rd c.; I. POPOVIĆ, 1996, 40-47, 57, 96-98, kat. 135-137, 139-140, 143-144, medallions and pendants, 2nd - 3rd c.; T. GESZTELYI, 2000, 17; T. GESZTELYI, 2009, 163; B. MILOVANOVIĆ, 2007, 22, assumed workshop center *Viminacium*, 99, kat. 464, T. XVI, 197, earring, 3rd - 4th c.; 99, kat. 465, T. XVI, 200, earring, 3rd c.

obitelji, užom ili proširenom, a izrađivali su ih vrhunski umjetnici gliptike uposleni u carskoj službi. Izrada portreta pripadnika carske obitelji na kamejama zadržala se do Trajanova doba u početku 2. stoljeća, i ponovno je nakon kraćeg zatišja oživjela sredinom 2. stoljeća za dinastije Antonina.¹⁴ Reljefni carski lik bio je na neki način povezan s osobljem, posjedima i robom u carskoj službi odnosno carskom vlasništvu. Znajući da su se u Istri nalazili već od 1. stoljeća uredi carske administracije za upravljanje istarskim carskim posjedima, kameja s Neronovim portretom mogla je pripadati nekom carskom oslobođeniku uposlenom na administraciji carskih posjeda ili prihoda koji su se ostvarivali u Istri u korist carskog fiska.¹⁵ U usporedbi s portretima na Neronovu novcu, nastanak kameje može se smjestiti u razdoblje g. 63. – 64.¹⁶ Jedna druga kameja s Neronovom glavom okrenutom nalijevo, izrađena od gorskog kristala, modelirana je prema novcu g. 66. – 68. i prikazuje starijeg i debljeg cara.¹⁷ Nastanak kameje kat. br. 3. zasigurno je nekoliko godina raniji, sudeći prema stupnju promjene u liku cara i njegovoj povećanoj debljini. Neronov lik javlja se na gemama u zbirci Este, i već je zbog različite tehnike izrade znatno slabije prepoznatljiv od minuciozno rezane kameje iz pulskog muzeja.¹⁸ Dok su manje ekskluzivne game s carskim likom ugrađene u prsten služile kao pečatnjaci, za kameje s carskim portretom to se ne može općenito tvrditi jer su kameje pretežno većih dimenzija i uopće ih nije bilo moguće uglaviti na prsten. Kameja kat. br. 3 s Neronovim likom dimenzija 2,4 x 1,9 cm dvostruko je veća od standardnih gema za pečatni prsten, no ipak

pansion.¹³ They are always related directly to the imperial family, immediate or extended, and they were made by major glyptic artists in imperial service. Practice of making portraits of the imperial family members on cameos was kept until the Trajan's period at the beginning of the 2nd century, and after a brief pause there was a revival in the mid-2nd century during the Antonines.¹⁴ Emperor's figure in relief was in a certain way associated with the staff, estates and merchandise in the imperial service, that is in imperial possession. Having in mind that imperial administration offices for management of the Istrian imperial estates were located in Istria as early as the 1st century, cameo with Nero's portrait might have belonged to some imperial freedman employed in the administration of the imperial estates or revenues realized in Istria for the imperial fisc.¹⁵ By comparison with the portraits on Nero's coins, this cameo can be dated to AD 63-64.¹⁶ Another cameo featuring Nero's head facing left, made of rock crystal, was modeled after a coin dating to 66-68, depicting older and more corpulent emperor.¹⁷ Cameo under cat. no. 3 was definitely made few years earlier, judging from the change in emperor's appearance, and his increased body weight. Nero's figure appears on gems from Este collection, but due to different technique of modeling it is hardly recognizable in comparison to meticulously cut cameo from the museum in Pula.¹⁸ While less exclusive gems featuring the em-

meja s Livijinim portretom iz Augusteuma u Naroni: Z. BULJEVIĆ, 2005; I. KAIĆ, 2018, 285.

¹⁴ G. SENA CHIESA, 2009, 84; G. SENA CHIESA, 2012, 273.

¹⁵ O uredima carskog fiska u Istri: A. STARAC, 1994; R. MATIJAŠIĆ, 1999.

¹⁶ RIC I, 40-43, 114, 141, 143.

¹⁷ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XLVIII, 5, II, 229, Berlin.

¹⁸ N. GIORDANI, 2010, 157-158, kat. 22.4.-22.5, Modena.

¹³ E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 146; G. SENA CHIESA, 2012, 256, 269; G. DI GIACOMO, 2016, 123, 163-165, main area for production and distribution of gems and cameos in the Late Republican and Julio-Claudian Rome was located in the *Forum Romanum* area, next to *Via Sacra* where the temple of Venus and Roma was built later on. Glass cameo with Livia's portrait from Augusteum in Naroni belongs to the series of portraits of the imperial family members: Z. BULJEVIĆ, 2005; I. KAIĆ, 2018, 285.

¹⁴ G. SENA CHIESA, 2009, 84; G. SENA CHIESA, 2012, 273.

¹⁵ On the offices of the imperial fisc in Istria see A. STARAC, 1994; R. MATIJAŠIĆ, 1999.

¹⁶ RIC I, 40-43, 114, 141, 143.

¹⁷ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XLVIII, 5, II, 229, Berlin.

¹⁸ N. GIORDANI, 2010, 157-158, cat. 22.4.-22.5, Modena.

nije toliko velika da se ne bi mogla ugraditi u prsten. Podloga kameje ima okomito profilirane stijenke i razmjerno je tanka, pretanka za ugradnju u prsten. Izbor predmeta u koje je kameja mogla biti ugrađena veoma je širok. Osim u nakitu, geme i kameje su se rabile kao ukras na namještaju poput stolova i ležaljki za gozbu, na vazama, odjeći i obući, trakama za kosu, ogledalima, oružju, kočijama, nosiljkama i lađama.¹⁹

Kameja kat. br. 4 koja prikazuje Atenu/Minervu sa šljemom (Sl. 4) pripada grupi kameja s glavama, popularnoj na nakitu u drugoj polovici 2. i u 3. stoljeću širom Carstva. Šljem ima vizir, ali nema krijestu, inače karakteristično obilježje korintskog šljema na prikazu Minerve.²⁰ Glava Minerve s korintskim šljemom u profilu javlja se na gemama Augustove epohe u klasičnom stilu, oponašajući model Fidijina kipa Atene Partenos u Partenonu.²¹ Minerva se na rimskim gemama ipak daleko najčešće prikazivala u cijeloj figuri.²² Ranocarske geme s glavom Minerve koja nosi korintski šljem s krijestom nisu česte i pronalaze se uglavnom uz *limes* u Panoniji.²³ Tijekom 2. – 3. stoljeća prikaz Minervine glave s vratom i šljemom uobičajio se upravo na kamejama, ne na gemama.²⁴ Njihova se izrada može dovesti u vezu s povećanim brojem provincijalnih radionica koje se javljaju u tom razdoblju u Podunavlju.²⁵ S kamejom kat. br. 4 usporediva je kameja sa sličnom glavom Minerve u profilu koja nosi šljem s jedva naznačenom krijestom i bez vizira u

peror's figure mounted in a ring were used as signet rings, this cannot be stated for cameos with imperial portrait since they are usually larger and they could not be inserted in a ring. Cameo cat. no. 3 with Nero's figure and dimensions of 2.4 x 1.9 cm is twice as big as the standard gems for signet rings, but it is still not too big to fit into a ring. Cameo base has vertically profiled walls and it is rather thin, too thin to be used as a ring inset. There is a wide range of objects in which a cameo could be set. Except for jewelry, gems and cameos were used as decorations on furniture such as tables and dining couches, on vases, clothes and shoes, headbands, mirrors, weapons, carriages, sedan chairs and boats.¹⁹

Cameo cat. no. 4 that depicts Athena/Minerva with a helmet (Fig. 4) belongs to a group of cameos with heads, popular in jewelry in the second half of the 2nd and 3rd century across the Empire. The helmet has a visor, but not a crest, which is a characteristic mark of the Corinthian helmet on depictions of Minerva.²⁰ Minerva's head with a Corinthian helmet in profile appears on gems of the Augustan period in classical style, imitating the model of Phidias' statue of Athena Parthenos in Parthenon.²¹ However, on Roman gems Minerva was most commonly depicted in full figure.²² Early imperial gems with Minerva's head wearing a Corinthian helmet with a crest are rare finds, discovered mostly next to *limes* in Pannonia.²³ In the 2nd and 3rd centuries depiction of Minerva's head with a neck and helmet was common exactly on cameos, not gems.²⁴ Their pro-

¹⁹ G. DI GIACOMO, 2016, 135–136.

²⁰ G. CRAVINHO, 2018, 44–45.

²¹ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XXXVIII, 29; I, T. XXXVIII, 45, 46, II, 185, br. 45–46, kopija glave Fidijine Atene Partenos; I, T. XL, 48, II, 194, br. 48; III, 345–346; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 112, sl. 436.

²² G. CRAVINHO, 2018, 45. Istri najbliža velika kolekcija gema koja može poslužiti za ilustraciju zastupljenih motiva nalazi se u Akvileji: G. SENA CHIESA, 1966, 123–136, kat. 106–164.

²³ T. GESZTELYI, 2000, 45, kat. 47, *Sirmium*, ranocarska gema u prstenu 4. st. i 52, kat. 85, nepoznato nalazište, 1. – 2. st.

²⁴ G. SENA CHIESA, 2009, 95.

²⁵ G. TASSINARI, 2008, 255, 288, 293–294.

¹⁹ G. DI GIACOMO, 2016, 135–136.

²⁰ G. CRAVINHO, 2018, 44–45.

²¹ A. FURTWÄNGLER, 1900, I, T. XXXVIII, 29; I, T. XXXVIII, 45, 46, II, 185, no. 45–46, copy of the head of Phidias' Athena Parthenos; I, T. XL, 48, II, 194, no. 48; III, 345–346; E. ZWIERLEIN-DIEHL, 2007, 112, fig. 436.

²² G. CRAVINHO, 2018, 45. For Istria, the closest big collection of gems that can be used as an illustration of represented motifs is located in Aquileia: G. SENA CHIESA, 1966, 123–136, cat. 106–164.

²³ T. GESZTELYI, 2000, 45, kat. 47, *Sirmium*, early imperial in the 4th century ring and 52, kat. 85, unknown findspot, 1st–2nd c.

²⁴ G. SENA CHIESA, 2009, 95.

zbirci Arheološkog muzeja u Splitu, koja vjerojatno potječe s područja Salone.²⁶ Minerva je kao boginja mudro vođenog rata štitila vojnike i vojne zapovjednike dijeleći zajednička obilježja s boginjom Romom,²⁷ te se kameje s njenim likom prikladno mogu povezati s rimskim vojnim zapovjednicima.

U istom razdoblju 2. – 3. stoljeća na kamejama za umetanje u nakit rašireni su i drugi motivi. O tome svjedoče kameje s područja Akvileje s motivima tugujućeg erota naslonjenog na obrnutu baklju i glave Meduze.²⁸ Oba motiva dobro su poznata s ranocarskih nadgrobnih spomenika i sarkofaga popularnih u 2. – 3. stoljeću.

ZAKLJUČAK

Četiri kameje pronađene na području Istre pripadaju u luksuzne i razmjerno rijetke predmete. Iako malobrojne, pokrivaju široko razdoblje od početka Rimskog Carstva ili čak ranije sve do završetka ranocarskog razdoblja principata. Na kronološkom početku niza nalaze se dvije kameje sa ženskim glavama kat. br. 1 i 2. Obje su elementi nakita, vjerojatno izrađenog od zlata koje je vrijednošću odgovaralo skupocjenoj kameji. Grčke frizure i izrada upućuju na izradevine grčkih umjetnika Cezarova i Augustova razdoblja, moguće i kasnijih careva julijevsko-klaudijevske dinastije. Kameja s portretom cara Nerona kat. br. 3 može se okarakterizirati kao službeni predmet u vlasništvu pripadnika *familiae Caesaris*, odnosno osobe uposlene u administraciji carskih dobara u Istri. Odredivo joj je i točno vrijeme nastanka u godine 63. – 64., a obzirom na kvalitetu i pripadnost carskom krugu vjerojatno je izrađena u Rimu. U julijevsko-klaudijevskom razdoblju sjedište carskih patrimoni-

duction can be related to a growing number of provincial workshops appearing in that period in the Danube region.²⁵ Cameo cat. no. 4 can be compared to a cameo with similar head of Minerva in profile wearing a helmet with barely discernible crest, without a visor, that is kept in the Archaeological museum in Split, probably originating from the Salona region.²⁶ Minerva as the goddess of strategic warfare protected soldiers and military commanders sharing common traits with the goddess Roma,²⁷ so cameos with her figure can be associated with the Roman army commanders.

In the same period of the 2nd and 3rd centuries other motifs were represented on cameos for mounting in jewelry. This is testified by cameos from the Aquileia region with motifs of Medusa's head and mourning Eros leaning on an inverted torch.²⁸ Both motifs are well known from the early imperial funerary monuments and sarcophagi popular in the 2nd and 3rd centuries.

CONCLUSION

Four cameos found in the region of Istria belong to luxurious and rather rare artifacts. Though scarce, they cover a wide timespan from the beginning of the Roman Empire or even earlier until the end of the Early Imperial Period of the Principate. At the chronological beginning of the series are two cameos with female heads cat. nos. 1 and 2. They are both jewelry elements, probably made of gold that corresponded in value to precious cameos. Greek hairstyles and craftsmanship suggest works by Greek artists of Caesar's and Augustan time, possibly even those belonging to the later Julio-Claudian period. Cameo bearing a portrait of the emperor Nero cat. no. 3 may be

²⁶ B. NARDELLI, 2007, 86, kat. 2, u liku prepoznaje glavu mladića s frigijskom kapom.

²⁷ G. CRAVINHO, 2018, 41.

²⁸ G. SENA CHIESA, 2009, 96.

²⁵ G. TASSINARI, 2008, 255, 288, 293-294.

²⁶ B. NARDELLI, 2007, 86, kat. 2, the author recognizes a head of a young man with a Phrygian cap in the figure.

²⁷ G. CRAVINHO, 2018, 41.

²⁸ G. SENA CHIESA, 2009, 96.

jalnih ureda za Istru nalazilo se u koloniji Poli, koja se tako ističe kao moguće nalazište. Kameja kat. br. 4 s prikazom Minerve kronološki je najmlađa i pripada razdoblju 2. – 3. stoljeća. Pripada seriji kameja s glavom Minerve raširenoj u provincijama, osobito u Podunavlju.

interpreted as an official object owned by the member of *familiae Caesaris*, that is a person employed in administration of imperial revenues in Istria. Its precise dating can be determined, and high quality and affiliation to the imperial circle suggest that it was made in Rome in the year 63-64. In the Julio-Claudian period the center of the imperial patrimonial offices for Istria was located in the colony of Pola, that thereby stands out as a possible findspot. Cameo cat. no. 4 with a depiction of Minerva is chronologically youngest belonging to the 2nd-3rd centuries. It belongs to a series of cameos bearing a depiction of Minerva's head popular in the provinces, particularly in the Danube region.

Translation: Marija Kostić

KATALOG²⁹*Kat. br. 1*

Inv. br. AMI-A-3268 (Sl. 1)

OPIS: ovalna kameja od crno-bijelog kalcedona s prikazom ženske glave u profilu nalijevo. Žena ima klasičnu grčku frizuru skupljenu u punđu na stražnjoj strani glave s malim uvojcima na vratu i nosi dijademu. Podloga je crna, glava bijela. Stražnja strana je ravna, rubovi blago zakošeni unutra prema stražnjoj strani. Tehnika: rezanje.

DIMENZIJE: visina 1,4 cm, širina 0,9 cm, dužina 0,5 cm, debljina podloge 0,3 cm, masa 0,88 g.

NALAZIŠTE: nepoznato, nalaz prije 1949. Neobjavljeno.

CATALOGUE²⁹*Cat. no. 1*

Inv. no. AMI-A-3268 (Fig.1)

DESCRIPTION: oval cameo made of black and white chalcedony with a depiction of a female head in profile facing left. The woman has a classic Greek hairstyle in a bun on the back side of the head with little locks on the neck, wearing a diadem. The background is black, head white. Back side is flat, edges slightly slanted inwards towards the back side. Technique: cutting.

DIMENSIONS: height 1.4 cm, width 0.9 cm, length 0.5 cm, base thickness 0.3 cm, mass 0.88 g.

SITE: unknown, found before 1949. Unpublished.

SLIKA 1. Kameja sa ženskom glavom koja nosi dijademu
FIGURE 1 Cameo with a female head wearing a diadem

²⁹ Fotografije: A. Starac.²⁹ Photographs: A. Starac.

Kat. br. 2

Inv. br. AMI-A-3269 (Sl. 2)

OPIS: ovalna kameja od smeđocrno-bijelog kalcedona s prikazom ženske glave u profilu nadesno. Žena ima klasičnu grčku frizuru skupljenu u pundu uhvaćenu mrežicom na stražnjoj strani glave s malim uvojcima na vratu i na čelu. Podloga je smeđocrna, glava bijela. Stražnja strana i rubovi su ravni. Tehnika: rezanje.

DIMENZIJE: visina 1,2 cm, širina 1 cm, dužina 0,4 cm, debljina podloge 0,2 cm, masa 0,62 g.

NALAZIŠTE: nepoznato, nalaz prije 1949. Neobjavljeno.

Cat. no. 2

Inv. br. AMI-A-3269 (Fig. 2)

DESCRIPTION: oval cameo made of brown-black and white chalcedony with a depiction of a female head in profile facing right. The woman has a classic Greek hairstyle in a bun in hair net on the back side of the head with little locks on the neck and forehead. The background is brown-black, head white. Back side and edges are flat. Technique: cutting.

DIMENSIONS: height 1.2 cm, width 1 cm, length 0.4 cm, base thickness 0.2 cm, mass 0.62 g.

SITE: unknown, found before 1949. Unpublished.

SLIKA 2. Kameja sa ženskom glavom koja nosi mrežicu za kosu
FIGURE 2 Cameo with a female head wearing a hair net

Kat. br. 3

Inv. br. AMI-A-3267 (Sl. 3)

OPIS: ovalna kameja od crno-bijelog kalcedona s prikazom Neronove glave u profilu nadesno. Glava je ovjenčana lovorovim vijencem. Podloga crna, glava bijela. Stražnja strana je ravna, rubovi blago zaobljeni. Tehnika: rezanje.

DIMENZIJE: visina 2,4 cm, širina 1,9 cm, dužina 0,6 cm, debljina podloge 0,24 cm, masa 2,46 g.

NALAZIŠTE: nepoznato, nalaz prije 1949. Neobjavljeno.

Datacija: 63. – 64. g.

Cat. no. 3

Inv. no. AMI-A-3267 (Fig. 3)

DESCRIPTION: oval cameo made of black and white chalcedony with a depiction of Nero's head in profile facing right, wearing a laurel wreath. Background black, head white. Back side is flat, edges slightly rounded. Technique: cutting.

DIMENSIONS: height 2.4 cm, width 1.9 cm, length 0.6 cm, base thickness 0.24 cm, mass 2.46 g.

SITE: unknown, found before 1949. Unpublished.

Dating: AD 63-64

SLIKA 3. Kameja s portretom Nerona
FIGURE 3 Cameo with a portrait of Nero

Kat. br. 4

Inv. br. AMI-A-3270 (Sl. 4)

OPIS: ovalna kameja od svijetlosmeđo-bijelog kalcedona s prikazom ženske glave u profilu nadesno. Žena predstavlja Minervu. Ima šljem bez krijeste, s pomičnim vizirom spiralnog završetka. Ispod šljema na vratu i preko uha izviruju uvojci. Podloga je svijetlosmeđa, glava bijela. Stražnja strana je ravna, rub se zakošava unutra prema stražnjoj strani. Tehnika: rezanje.

DIMENZIJE: visina 1,4 cm, širina 1 cm, dužina 0,4 cm, debljina podloge 0,2 cm, masa 0,84 g.

NALAZIŠTE: nepoznato, nalaz prije 1949. Neobjavljeno.

Cat. no. 4

Inv. no. AMI-A-3270 (Fig. 4)

DESCRIPTION: oval cameo made of brown-black and white chalcedony with a depiction of a female head in profile facing right. The woman represents Minerva, wearing a helmet without a crest, with movable visor with spiral ending. Locks protrude under the helmet on the neck and over the ear. Base is light brown, head white. Back side is flat, the edge slants inwards towards the back side. Technique: cutting.

DIMENSIONS: height 1.4 cm, width 1 cm, length 0.4 cm, base thickness 0.2 cm, mass 0.84 g.

SITE: unknown, found before 1949. Unpublished.

SLIKA 4. Kameja s glavom Minerve
FIGURE 4 Cameo with a head of Minerva

LITERATURA / REFERENCES

- BULJEVIĆ, Z., 2005. – Zrinka Buljević, Staklena kameja s Livijinim portretom, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 97/2004, Split, 151–160.
- CRAVINHO, G., 2018. – Graça Cravinho, A iconografia de Minerva através da glíptica, *Glyptós. Gemas y camafeos greco-romanos: Arte, mitologías, creencias* (ur./eds.: S. Perea Yébenes, J. Tomás García), *Themas Mundi* 10, Signifer Libros, Madrid – Salamanca, 41–82.
- DI GIACOMO, G., 2016. – Giovanna Di Giacomo, *Oro, pietre preziose e perle. Produzione e commercio a Roma*, *Arti e mestieri nel mondo romano antico* 9, Quasar, Roma.
- FURTWÄNGLER, A., 1900. – Adolf Furtwängler, *Die Antiken Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst im Klassischen Altertum*, I-III, Giesecke & Devrient, Leipzig – Berlin.
- GESZTELYI, T., 2000. – Tamás Gesztelyi, *Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum*, *Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica* III, Budapest.
- GESZTELYI, T., 2009. – Tamás Gesztelyi, Gemme romane dalla Pannonia nord-orientale, *Aquileia e la glittica di età ellenistica e romana* (ur./eds.: G. Sena Chiesa, E. Galletti), *Atti del Convegno „Il fulgore delle gemme. Aquileia e la glittica di età ellenistica e romana“*, Aquileia, 19-20 giugno 2008, Editreg, Trieste, 157–167.
- GIORDANI, N., 2010. – Nicoletta Giordani, Busti e teste-ritratto, *Rinascimento privato. Aspetti inconsueti del collezionismo degli Este da Dosso Dossi a Brueghel* (ur./eds.: M. Scalini, N. Giordani), Silvana Editoriale, Milano, 157–159.
- GUIRAUD, H., 2008. – Hélène Guiraud, *Intailles et camées de l'époque romaine en Gaule*, 48e supplément à *Gallia* II, Éditions du Centre national de la recherche scientifique, Paris.
- KAIĆ, I., 2018. – Iva Kaić, Engraved gems as part of the Augustan propaganda. Some examples from Croatia, *The Century of Brave. Roman conquests and indigenous resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs / Stoljeće hrabarih. Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika* (ur./eds.: M. Milićević Bradač, D. Demicheli), *Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 279–289.
- LIPPOLD, G., 1922. – Georg Lippold, *Gemmen und Kameen des Altertums und der Neuzeit*, Julius Hoffmann Verlag, Stuttgart.
- MATIJAŠIĆ, R., 1999. – Robert Matijašić, La presenza imperiale nell'economia dell'Istria Romana e nel contesto Adriatico, *Histria Antiqua*, 4, Pula, 15–22.
- MILOVANOVIĆ, B., 2007. – Bebina Milovanović, *Nalazi naušnica u rimskim provincijama na teritoriji Srbije*, *Arheologija i prirodne nauke, Posebna izdanja* 1, Centar za nove tehnologije, Arheološki institut Beograd, Beograd.
- NARDELLI, B., 2007. – Bruna Nardelli, O gemama iz Splita: od prostora do Muzeja / *Sulle gemme di Spalato: dal territorio al Museo*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 100, Split, 79–104.
- NESTOROVIĆ, A., 2005. – Aleksandra Nestorović, *V dragulje vbrušene podobe sveta. Rimске geme v Sloveniji*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
- PLANTZOS, D., 1996. – Dimitris Plantzos, Hellenistic cameos: Problems of classification and chronology, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 41, London, 115–131.
- POPOVIĆ, I., 1992. – Ivana Popović, *Prstenje. Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu / Les bagues. Les bijoux romains du Musée National de Belgrade*, Narodni muzej Beograd, Beograd.
- POPOVIĆ, I., 1996. – Ivana Popović, *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. II Zlatan nakit / Les bijoux romains du Musée National de Belgrade. II Les bijoux d'or*, Narodni muzej Beograd, Beograd.

- SENA CHIESA, G., 1966. – Gemma Sena Chiesa, *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia*, Associazione Nazionale per Aquileia.
- SENA CHIESA, G., 2009. – Gemma Sena Chiesa, Cammei ad Aquileia: una prima ricognizione, *Aquileia e la glittica di età ellenistica e romana* (ur./eds.: G. Sena Chiesa, E. Galletti), Atti del Convegno „Il fulgore delle gemme. Aquileia e la glittica di età ellenistica e romana“, Aquileia, 19-20 giugno 2008, Editreg, Trieste, 83–99.
- SENA CHIESA, G., 2012. – Gemma Sena Chiesa, Il potere delle immagini: gemme „politiche“ e cammei di prestigio, *Paideia*, 67, Cesena, 255–277.
- SPIER, J., 1989. – Jeffrey Spier, A Group of Ptolemaic Engraved Garnets, *The Journal of the Walters Art Gallery*, 47, Baltimore (MD), 21–38.
- STARAC, A., 1994. – Alka Starac, Carski posjedi u Istriji, *Opuscula Archaeologica*, 18, Zagreb, 133–145.
- TASSINARI, G., 2008. – Gabriella Tassinari, La produzione glittica a Roma: la questione delle officine nel mondo romano in epoca imperiale, *Rivista di Studi Liguri*, 74, Bordighera, 251–318.
- ZWIERLEIN-DIEHL, E., 2007. – Erika Zwierlein-Diehl, *Antike Gemmen und ihr Nachleben*, De Gruyter, Berlin – New York.

